

УДК 338.439.63:636.087.6-035.57(477.74)

## ТЕНДЕНЦІЇ СПОЖИВАННЯ ТА ВИРОБНИЦТВА МОЛОКА В ОДЕСЬКОМУ РЕГІОНІ

О.В. Радутна

*Одеський державний аграрний університет*

**Ключові слова:** *раціональні норми споживання, молоко, поголів'я корів, продуктивність корів, ефективність.*

**Анотація.** *Розглянуто тенденції споживання та виробництва молока в Одеській області. Проаналізовано чинники, що на них впливають. Запропоновано напрями збільшення виробництва молока та підвищення його ефективності.*

**Вступ.** Прагнення України щодо забезпечення європейських стандартів соціального розвитку в низку першочергових завдань висуває вирішення питань якісної структури харчування населення. Відповідно до цього, згідно з «Загальнодержавною комплексною програмою розвитку українського села на період до 2015 року», передбачено забезпечення національним АПК перехід у 2015 році до раціональних норм споживання основних продуктів харчування населенням України, в тому числі споживання молока і молочних продуктів має становити 380 кг на рік [1, с. 55]. Найбільш наближено в вирішенні цього питання Україна підійшла ще в радянські часи, а саме у 1990 році, коли річне споживання молока і молочних продуктів на одну особу становило 373,2 кг [2, с. 263]. Разом з цим, в умовах глибокої фінансово – економічної кризи, гостріше постають проблеми забезпечення продовольчої і економічної безпеки України, її регіонів, вирішення яких, перш за все, ґрунтується на продовольчому самозабезпеченні і ефективному розвитку регіональних АПК.

**Аналіз останніх досліджень.** Дослідження питань формування й розвитку ринку споживання молока і молочних продуктів та економічного стану виробництва молока і шляхів підвищення його ефективності, як основи забезпечення конкурентоспроможності молочної продукції, знайшли своє висвітлення у наукових працях П.С. Березівського, М.М. Ільчука, О.А. Козака, В.Я. Месель-Веселяка, Т.Л. Мистецької, О.П. Окопного, П.Т.Саблука, О.В Шкільова, О.М. Шпичака та інших. Разом із тим, потребують подальшого дослідження, в контексті продовольчої і економічної безпеки регіонів, питання забезпечення внутрішнього їх балансу споживання і виробництва молока.

Метою написання статті є дослідження тенденцій в споживанні і виробництві молока в Україні і Одеській області, чинників, що їх обумовлюють, та визначення стратегічного напрямку розвитку молочного скотарства і підвищення ефективності виробництва молока у регіоні.

**Результати досліджень.** В перше десятиріччя незалежності нашої держави внаслідок низки об'єктивних і суб'єктивних причин існувала тенденція суттєвого спаду в споживанні молочної продукції населенням України. Критичний його рівень був зафіксований у 2000 році – 199,1 кг на одну особу на рік [2, с.

263]. В останні п'ять років, хоча споживання молока і молочних продуктів населенням в нашій країні дещо збільшилося, однак ще далеке від раціональної норми і коливається навколо 60 % її рівня. Крім того, відсутня стабільність в позитивній тенденції зростання цього показника в останній період (табл. 1).

**Таблиця 1** *Виробництво і споживання молока в Україні і Одеській області\**

| Показники                                                                                    | 2003 р. | 2004 р. | 2005 р. | 2006 р. | 2007 р. | 2007 р.<br>до 2003<br>р.,% |
|----------------------------------------------------------------------------------------------|---------|---------|---------|---------|---------|----------------------------|
| Виробництво молока, тис тонн:<br>Україна                                                     | 13660,9 | 13787,3 | 13805,7 | 13269,8 | 12254,6 | 89,7                       |
| Одеська область – всього                                                                     | 702,0   | 718,7   | 606,4   | 536,2   | 467,0   | 66,5                       |
| в т.ч.: с. – г. підприємства                                                                 | 98,4    | 84,1    | 79,0    | 71,1    | 55,1    | 56,0                       |
| господарства населення                                                                       | 603,6   | 634,6   | 527,4   | 465,1   | 411,9   | 68,2                       |
| Питома вага області в виробництві молока, %                                                  | 5,1     | 5,2     | 4,4     | 4,0     | 3,8     | -1,3**                     |
| Виробництво молока на одну особу в Одеській області, кг                                      | 287,8   | 296,6   | 251,7   | 223,5   | 195,0   | 67,8                       |
| Споживання молока та молочних продуктів на одну особу за рік, кг:<br>в середньому по Україні | 226,4   | 226,0   | 225,6   | 234,7   | 224,6   | 99,2                       |
| Одеська область                                                                              | 228,3   | 222,3   | 213,9   | 217,7   | 204,3   | 89,5                       |
| Область до середнього по Україні, %                                                          | 100,8   | 98,4    | 94,8    | 92,8    | 91,0    | -9,8**                     |

\* Статистичний щорічник Одеської області за 2007 рік / за ред. Т.В. Стоянової.- Одеса: Головне управління статистики в Одеській області, 2008. – 534 с. [2].

\*\* відхилення, +;-.

Так, якщо у 2004 – 2005 рр. в Україні спостерігалось дещо зменшення споживання молока і молочних продуктів на душу населення, то у 2006 р. - його зростання до 234,7 кг, а у 2007 р. - знову спад. Це, перш за все, обумовлено нестабільністю виробництва молока у досліджуваний період в державі, а саме - збільшенням його у 2004 - 2005 рр. і суттєвим спадом в останні два роки. Так, максимальних обсягів виробництва молока в Україні за досліджувані роки досягло у 2005 р. (13805,7 тис. тонн), а мінімального у 2007 р. (12254,6 тис. тонн), що на 10,3 % менше базового 2003 року.

Дещо схожі тенденції у споживанні молока і молочних продуктів відбувались в означений період і в Одеському регіоні. Але, якщо у 2003 р. Одеська область за споживанням молока і молочних продуктів на душу населення знаходилась на середньому рівні у державі, навіть мала вищий рівень, то у наступні роки намітилась негативна тенденція відставання регіону за даним показником. Основним чинником даної тенденції було суттєве, більш як в 1,5 р., скорочення внутрішньорегіонального виробництва і реалізації молочної сировини в останні чотири роки, а саме з 702 у 2003 р. до 467 тис. тонн у 2007 р., що відбулося за рахунок значного зменшення обсягів виробництва молока як в сільськогосподарських підприємствах, так і в господарствах населення, відповідно, на 44,0 % і 31,8 %.

Головним чинником цього є зниження концентрації поголів'я корів в області, більш як в 1,9 р., в тому числі в сільськогосподарських підприємствах в 2,1

р., тобто з 46,5 до 22,0 тис. гол., і в 1,8 р., з 167,6 до 92,7 тис. гол. в господарствах населення (табл. 2).

**Таблиця 2** Економічні результати розвитку виробництва молока в Одеській області\*

| Показники                                                                   | 2003 р. | 2004 р. | 2005 р. | 2006 р. | 2007 р. | 2007 р.<br>до 2003<br>р.,%. |
|-----------------------------------------------------------------------------|---------|---------|---------|---------|---------|-----------------------------|
| Поголі'я корів на кінець року – всього, тис. гол.                           | 214,1   | 185,9   | 148,1   | 134,2   | 114,7   | 53,6                        |
| в т.ч.: с. – г. підприємства                                                | 37,9    | 37,9    | 32,9    | 28,0    | 22,0    | 58,1                        |
| господарства населення                                                      | 167,6   | 148,0   | 115,2   | 106,2   | 92,7    | 55,3                        |
| Середній річний надій молока від однієї корови в с. – г. підприємствах, кг  | 1912    | 2090    | 2492    | 2427    | 2361    | 128,7                       |
| Середній річний надій на вихідну голову корів в господарствах населення, кг | 3643    | 3786    | 3564    | 4044    | 3878    | 106,5                       |
| Реалізовано молока с. – г. підприємствами, тис. тонн                        | 57,1    | 56,0    | 58,7    | 50,6    | 41,1    | 72,0                        |
| в т.ч.: переробним підприємствам                                            | 31,9    | 37,0    | 39,5    | 36,4    | 30,9    | 96,7                        |
| Рівень товарності, %                                                        | 58,0    | 66,6    | 74,3    | 71,9    | 74,6    | +16,6**                     |
| Питома вага продаж переробним підприємствам, %                              | 55,9    | 66,1    | 67,3    | 71,9    | 75,2    | +19,5**                     |
| Виробнича собівартість 1 ц молока в с. – г. підприємствах, грн.             | 74,39   | 83,68   | 92,86   | 95,47   | 126,82  | 170,5                       |
| Середня ціна реалізації 1 ц молока в с. – г. підприємствах області, грн.    | 67,08   | 75,99   | 96,99   | 92,76   | 134,78  | 200,9                       |
| Рівень рентабельності(+), збитковості (-) молока в с. – г. підприємствах, % | -9,1    | -17,1   | -5,5    | -15,0   | -5,3    | -3,8**                      |

\* Статистичний щорічник Одеської області за 2007 рік / за ред. Т.В. Стоянової.- Одеса: Головне управління статистики в Одеській області, 2008. – 534 с. [2].

\*\*відхилення, +;-.

При цьому позитивною тенденцією в розвитку молочного скотарства регіону в останні роки є зростання молочної продуктивності корів в сільськогосподарських підприємствах, яке у 2007 р. в порівнянні з 2003 р. склало 28,7 %.

На відміну від зазначеного темпу, в домогосподарствах населення середній річний надій на вихідну корову збільшився лише на 6,5 %. Однак, це не дозволило Одеській області зберегти свої позиції в національному виробництві молока, які у 2003 – 2004 р.р. становили 5,1 -5,2 %. Питома вага присутності Одеського регіону на ринку виробництва молока України у 2007 р. знизилась до 3,8 %.

Але, досліджуючи тенденції розвитку виробництва молока регіону у 2003 – 2007 р.р., крім негативного суттєвого його спаду, слід відмітити й такі позитивні з них, як значне, на 16,6 %, підвищення його товарності в суспільному секторі виробництва – сільськогосподарських підприємствах і суттєве, а саме на 19,5 %, зростання в загальному обсязі їх реалізації частки продаж великим контрагентам даного аграрного бізнесу – молокопереробним підприємствам, партнерські

зв'язки з якими забезпечують виробникам молочної сировини більш сталі економічні стосунки, а отже - перспективність розвитку.

Виробнича собівартість 1ц молока в сільськогосподарських підприємствах у 2007 р. в порівнянні з 2003 р. зросла в 1,7 рази і в останньому році вперше була нижчою від середньої ціни його реалізації, що вказує на позитивні зміни і виникнення економічних передумов у стимулюванні розвитку виробництва молока в регіоні. Середня ціна реалізації 1 ц молока в аграрних підприємствах у 2007 р. в порівнянні з 2003 р. підвищилася більш як у 2 рази. Випереджаюче зростання у 2008 р. в порівнянні з 2003 р. середньої ціни реалізації над підвищенням собівартості 1 ц реалізованого молока дозволило суттєво знизити рівень його збитковості в сільськогосподарських підприємствах області. Поступово проблема високої собівартості молока, що реалізується, переміщується із сфери виробництва в сферу збуту, тобто комерційної діяльності сільськогосподарських підприємств. Ефективне ж її ведення неможливе, з одного боку, без маркетингових досліджень ринку і конкурентного середовища, а з іншого – без раціональної організації збуту продукції, змістом якої є укладання ефективних прямих угод на постачання молочної сировини великим споживачам, які стало і успішно працюють на вітчизняному і зовнішніх ринках.

Одночасно, в системі першочергових завдань АПК усіх ієрархічних рівнів є суттєве нарощування виробництва молока і молочних продуктів за максимально можливого, в умовах розвитку економічної кризи, забезпечення соціально доступного рівня цін на молочні продукти. Досягти цього можливо лише за умови конкурентоспроможного розвитку виробництва галузі молочного скотарства в аграрних формуваннях та державної політики, направленої, з одного боку, на підтримку і захист вітчизняного ринку молочної сировини, а з іншого – на стимулювання підвищення конкурентоспроможності виробництва молока самими товаровиробниками.

Як зазначає професор М.М. Ільчук « укрупнення виробництва спостерігається у всіх розвинутих країнах. Їх це змушує постійне підвищення стандартних вимог до якості молочної продукції та членство у Світовій організації торгівлі (СОТ). В них технології виробництва і переробки молока механізовані й автоматизовані, одержують продукцію вищого гатунку в обсягах передбачених квотами (державними, регіональними)» [3, с. 81]. У молочному скотарстві стратегічною метою, як пише О.М. Окопний, є поступовий перехід молочних ферм України на сучасну енерго- і ресурсозберігаючу технологію з безприв'язним утриманням молочної худоби, яка дає можливість порівняно з традиційним прив'язним зменшити витрати праці у 2,5 – 3 рази, знизити собівартість молока на 35 – 40 % [4, с. 11]. Це має здійснюватись на основі концентрації інвестиційного капіталу в виробництво молока, яке дозволить, також, розв'язати нагальну проблему вітчизняного виробництва – одержання високоякісної молочної сировини, без чого Україні не витримати конкуренцію з іноземними виробниками і на власному ринку.

Одеська область не відноситься до регіонів України, де виробництво молока традиційно займало значне місце в економіці регіонального АПК. Хоча вона є одним з найкрупніших адміністративних регіонів України і має достатньо велику концентрацію ринків споживання молока і молочних продуктів та потужну молокопереробну базу, регіональна економіка втрачає як від домінуючої присутності на споживчому ринку молочної продукції інших регіонів, так і від

неефективного розвитку молочного скотарства в сільськогосподарських підприємствах.

**Висновки.** Стратегічною основою зростання конкурентоспроможності виробництва молока в регіоні є суттєве підвищення його економічної ефективності, і, перш за все, в суспільному секторі виробництва – сільськогосподарських підприємствах, яке, з одного боку, ґрунтується на значному зростанні технологічної ефективності ведення галузі, результатом якої є отримання молочної продуктивності корів на рівні породного потенціалу стада, а, з іншого - на внутрішньогалузевій спеціалізації і концентрації виробництва молока на окремих великих сільськогосподарських підприємствах, де існують можливості і передумови для впровадження сучасного високотехнологічного, високо інтенсивного, а, отже, високоефективного виробництва молока на основі інноваційних технологій, які в системі комплексно вирішують усі його технологічні - технічні, організаційно – економічні й соціальні аспекти.

#### *Література*

1. Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року // Економіка АПК.- 2007.- № 11. – С. 3 – 57
2. Сільське господарство Одеської області. Статистичний збірник за 2006 рік. – Одеса: Головне управління статистики в Одеській області, 2007. – 272 с.
3. Ільчук М.М. Економічний стан розвитку молочного скотарства / М.М. Ільчук // Економіка АПК. – 2003. - № 5 – С. 73 - 81
4. Окопний О.М. Відродження тваринництва в Україні та напрями його розвитку / О.М. Окопний // Економіка АПК. – 2003. - № 5. – С. 8 -14.

Радутная Е.В. **Тенденции потребления и производства молока в Одесском регионе**

**Аннотация.** Рассмотрены тенденции потребления и производства молока в Одесской области. Проанализированы факторы, которые на них влияют. Предложены направления увеличения производства молока и повышения его эффективности.

**Ключевые слова:** рациональные нормы потребления, молоко, поголовье коров, продуктивность коров, себестоимость, эффективность.

Radutna O.V. **Milk consumption and production trends in the Odesa region**

**Summary.** The milk consumption and production trends in Odesa region have considered. Factors which influence on this trends have been analyzed. Directions of milk production increasing and its efficiency improving have been proposed.

**Keywords:** milk, cows heads, cows milk production, cost, efficiency.